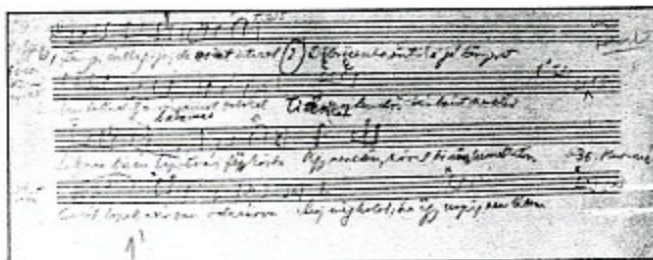

A szép beszéd titka: a jó tagolás

BESZÉLGES VARGYAS LAJOS NÉPZENETUDOSSAL

Vargyas népdal-lejegyzése. Kodály javításával

Akit a nyelvünk, zenénk, táncaink, hagyományaink s a magyar népi kultúra sorsa érdekel. Vargyas Lajos nevét és tudományos jelentőségét jól ismeri. Sorolhatnám a folklórkutatásról, a népzeneről, a balladákról, a magyar verstanról írt műveit. Írásaiban egy nép kultúrájának főlényes ismeretét tisztelhetjük. Csodáltnivaló érzék vezette a magyar nyelv és zene sajátosságainak felkutatásában, ezzel vált Kodály egyik legbensőbb munkatársává.

Amikor azonban ennek a beszélgetésnek a kedvéért a lakásán fölkerestem és megpillantottam íróasztalán legfrissebb kéziratát — meglepődtem.

Közérdeklődés a történelem iránt

— Vargyas Lajos östörténet ír?

— Most végre időt szakíthatam arra is, amit már régen hordtam magamban, s ami nem áll azért olyan messze a népzene-kutatástól. A legutóbbi könyvemben, *A magyar népballada és Európa* címűben, amit a balladáról tudtam, elmondtam. Egy másik könyvemben — amelynek kéziratát most adtam le a Zeneműkiadóknak — a népzeneről kialakult ismereteimet foglaltam össze. Ezzel egyelőre lezártam népzenei kutatásaimat.

Ellenben egyre jobban vonz az östörténet — mégpedig a folklór és a népzene anyagán belül, ahol talán tudok még valami lényegeset a tudomány asztalára tenni. Egy ősszel tartandó mitológiai konferencia számára készítettem azt a tanulmányt, melyben a honfoglaló magyarok hitvilágának legrejtettebb réteget próbálom a nyelv és a folklór adataiból ki-hámozni.

— Mi irányította a figyelmét éppen erre? Talán az, hogy östörténetünk iránt amúgy is fokozódik az érdeklődés?

— Általában a történelem iránt fokozódik! Amilyen mértékben az iskolából kiszorul, olyan mértékben erősödik a társadalomban.

az iskolán kívül. Amúgy mindig jólesik a kutatóknak, hogyha tudja, hogy az őt fogva tartó kérdések iránt szélesebb körű az érdeklődés, vagy ha azt tudja, hogy a probléma tisztázása milyen jelentőségű: a nemzeti kultúra számára. Engem azonban mindentől függetlenül — mint említettem — ez a téma már régóta izgatott.

Eredetileg nem készítsem sem tudományos pályára, sem a népzene művelésére, bár a népzene már korán — 17 éves korom óta — érdekelt. Furcsa módon, egészen más oldalról: a politikai érdeklődésem és a szociográfia felől kerültem a néprajzhoz és a népzene-kutatáshoz. Egyfelől Kodálynak az egyetemen tartott zenefolklór gyakorlatára révén — ennek sokáig egyetlen hallgatója voltam —, valamint az egykori Táj- és Népkutató Intézet, jobban mondva, az intézetet vezető Györfly István professzor hatására. Györfly hívott, legyen néprajzos, dolgozzam mellette. Így aztán végül is néprajzi doktora-tust tettem. A disszertációm egy falu zenei életének földolgozása volt. A témát Kodálytól kaptam a címe: *Aj falu zenei élete*. Májig büszke vagyok rá, úgy érzem, még ma sem avult el.

Így lettem én népzene-kutató, de a történelem mindig izgatott és szerencsésen fonódott össze a művészetek iránti vonzalmammal. Örülök, hogy mindig olyan-nal foglalkozhattam, ami szép is, és izgalmas is.

— Kodály mellé mikor került? Mi érintette meg először Kodály szelleméből?

— 1932-ben az egyetemen, el-

sőveves „gölya” koromban „fedeztem föl” Kodály egyetemi zenefolklór gyakorlatait — és rögtön jelentkeztem rá. Negyedéves voltam, mikor Kodály újra meghirdette ezeket az előadásokat és ez a két év döntő volt a számomra. A tudományos igény és gondolkodásmód kifejlődése bennem ennek a két esztendőnek köszönhető.

Kodály soha nem mondta azt — még az akadémiai évek alatt sem, amikor munkatársra lettem —, hogy ez így, vagy úgy kell csinálni. Ő mindig csak bíralt. Észrevételeket tett. Gyakran hazakísérgettem örök után, nemegyszer behívott, hogy lakásán folytassuk a beszélgetést. Amikor a népzene-kutatásra tartozó megfigyeléseimet, terveimet, gondolataimat elmondtam neki, gyakran csak annyit fűzött a dologhoz: várjunk ezzel még, hátha több adat fog előkerülni. Valóban, néhány kérdésben az idő és a munka hozta meg a sokkal megalapozottabb eredményt. Ez volt Kodály nevelési és kutatói módszere. Beszélgettünk, és aki ezekből értett, az fejlődni is tudott. En azt szűrtem le magamnak, hogy nagyon alapos, tényszerű bizonyítás nélkül a tudományban semmi nem ér semmit.

Így aztán, mikor az Akadémián Kodály által létrehozott és vezetett Népzene-kutató Csoportjához kerültem 1961-ben, az ő közvetlen munkatársaként, már három évtizedes jó kapcsolat volt közöttünk. Védnöksége alatt nyugodtan dolgozhattam. Az addig, küzdelmek és viták által eléggé megzavart tudományos munkám, tel-

jes csendben és békében folyhatott.

Amikor Kodály meghalt, megváltozott a helyzet. A csoport vezetésével nemsokára engem biztak meg, s én természetesen folytatni akartam mindent, amit Kodály elkezdett, de már nagyobb lehetőségekkel. Mind több és több anyag gyűlt össze, hiszen a magnefonon főtárolásával és bevezetésével a gyűjtés „nagyipari” szintre került, a földolgozást azonban még „kisipari” módon végeztük. Növelni kellett a tempót, hogy belátható időn belül eljussunk ennek a hatalmas anyagnak teljes rendbehozatalához és publikálásához. Később számítógéppel is kísérleteztünk. Ez iránt korábban Kodály maga is élénken érdeklődött. Saját pénzén akart vásárolni egyet (!), jellemzően az ő áldozatkészségére. Vezetési stílusa is ez volt: a bizalom és az igényesség — az elvárás.

Amit a rádióban, tévében hiányolunk

— A Magyar Népzene Társaság folyamatosan megjelent vas-kos kötetei őrzik a múltat és részben a jelent. Ön azonban emellett a maga útját is járta. Gondolok itt a *Röpülj páva, röpülj!*, a *Magyar vers — magyar nyelv*, a *magyar népballada és Európa* című kötetekre. Ezek mellett jelentőségében nem marad el egyik legfontosabb könyve: *A magyar vers ritmusa*. A megjelenése után nagy vita támadt és ez tart azóta is. Változott-e a magyar vers ritmusáról vallott nézete a könyv megjelenése, 1952 óta?

— Valóban nagy vita volt. Először a Magyar Tudományos Akadémián, ahol mindenki ellenem érvet talált az egy Németh László kivételével, aki viszont teljes mértékben támogatott. Aztán volt egy vita a Zeneművészek Szövetségében és az Írószövetség közös rendezésében is, ahol viszont csak Veres Péter és Deveserai Gábor állt ki állításaim mellett. A jelentékenyebb ellenvéleményekre később, 1966-ban az említett *Magyar vers — magyar nyelv*-ben válaszoltam. Furcsa módon az ellenérvet valamilyen formában a hangsúly szerepét hiányolták az én elméletemből, melynek fő gondolata, mint magyar verstan sajátossága: az értelmi tagolás során való ritmuskiegyenlítés volt. Részletekbe itt nem bocsátkozom, de elmondhatom, hogy a véleményem nem változott, sőt jobban kikristályosodott. Nagyon átgondoltam ezt akkor, mielőtt megírtam. Nem is mondták és nem is írtak olyant, ami meg tudta volna cáfolni az általam ki-

elemzett tényeket. Részletekkel vitakoztak és soha nem vették tekintetbe azokat az ellenkező tényeket, melyeket az elméletnek más helyén fejtettem ki.

— Szó volt a vitában arról is, hogy a verssel és nem a nyelvvel foglalkozik.

— Nem lehet a kettőt egymástól elválasztani, minthogy a vers: nyelv, a nyelvnek egy stilizált, rendezett, a köznapitól eltérő emlékedettebb formája. Am a versben is a napi beszéd nyelvi törvényei érvényesülnek, kicsit magasabb szinten. Ezt próbáltam bebizonyítani. Ha a nyelvtől nézzük a verset, az éppen olyan érdekes, mintha a versről tekintünk vissza a nyelvre. Vagyis: hogyha a versritmus érvényesülése alapján a helyes, szép beszéd törvényeit megismerjük, az legalább olyan jelentős (és hasznos!), mint maga a vers belső törvényszerűségei.

A hogyan régen is vallották, a magyar nyelv akkor szép, hogyha szépen tagolt. Nyelvünknek nyilvánvalóan ez az egyik alapvető tulajdonsága, amit ma, az elhangzott beszédben — szónoknál, a rádióban, a televízióban szereplő személyek beszédében általában hiányolunk. Hiányzik a mondat dallamának, arányos, jó tagolásának, szép lejtésének szokása és igénye. Pedig a hiány még nem érény. Akkor lepődünk meg, amikor egy-egy régi nyelvhagyományú környezetből jövő parasztembert, sőt ilyen értelmiségit hallunk beszélni. A tv-ek is elcsodálózkodtak, amikor az erdélyi Kallós Zoltán-nal interjút készítettek. Természetes, nyugodt és szép beszéde, ahogyan a kamera előtt kifejezte magát, mindenkit lenyűgözött.

A legfogékonyabbakra kell figyelni

— A hagyományos népi éneklési mód lassú kihalása és a jobbra „nyelvi-ellenes” tömegmuzsika nem befolyásolja hátrányosan ma az új generáció nyelvi-zenei karakterét, öntudatát?

— En nem érzem ezt a veszélyt, sőt! A mai új nemzedék, a fiatalság körében e tekintetben éppen fellendülést látok, hiszen táncot, de éneket, népzénet, hagyományos előadói stílust tanulnak. Szívják magukba a közösségi nyelvi-zenei hagyományt.

— Eléggé általános ez?

— Természetesen nem. Ez is elit-jelenség, de ma elég széles körre vonatkozik, és mindig az a döntő az egész nemzeti fejlődés szempontjából, hogy a legfogékonyabbak mit csinálnak. Hogy mivé fejlődünk, hogy mi marad meg a nemzeti közösség-

ben, azt minden korban a kulturális élgárda szabta meg, Petőfiék fiatalisága idején éppúgy, mint most. Igaz, hogy a divatok a szélesebb tömegekre hatnak, de egyik napról a másikra elmúlnak. Végső nyomot mindig a nem műlő értékek, a művészi alkotások hagyták, és vitték előre a közlést. Meg kell nézni, hogy mi fogy el szépirodalmi, művészeti, történelmi tárgyú könyvekben ma. Ennek 60–80 százalékát a fiatalság vásárolja meg. Az tölti meg a hangversenytermeket, a versmondó előadásokat, a kiállításokat. Ebben látom az ellensúlyt annak a rontó hatásnak, amit egyéb jelenségek tesznek a közönségre.

— Ez is kiegyenlítődes, ugye?

— Ez is.

— És mi lesz a sorsa a hagyományoknak?

— Erre Kodály, A magyar népzene előszavában, 40 évvel ezelőtt már választ adott. A néphagyomány, a népzene pusztulását nem állíthatjuk meg. Most már a művelteken a sor, átvenni és a nemzeti kultúra alapjává tenni azt, amit a népi hagyomány teremtetett. A mi társadalmi és művelődési viszonyaink között a közösség kultúraalkotó és stílus megadó hatása ugyan nem olyan erős, mint a szájhagyományban volt. Am, ha a közösségi igények, a művelődési eszmények, a társadalmi válaszok nagyjából változatlanok maradnának, ez az örökség, már mint a nemzeti kultúra része hat és őrzi, biztosítja a stílus, a lényeg folyamatosságát. A magyar nyelv, a magyar zene ma már a saját lábán áll és ha ebből a stíusból megszaktítás nélkül fejlődik tovább, akárhány irányba, már magyar lesz, másvalami, mint ami mondjuk, Franciaországban születik. Sohasem szakad meg a kapcsolat a múlt, a jelen és a jövő között. Az új generáció egyre egyöntetűbb ízlésű és igényű. En nagyon bizom a fiatalság művészi érdeklődésében, közösségi érzületében és felelősségvállalásában, annak ellenére, hogy 64 éves vagyok.

— Gyakran keresik föl fiatalok? Fialat kutatók is?

— Nemcsak tanácsért jönnek hozzám. Akkor is megkeresnek, ha úgy érzi, hogy valamely kérdésre nekem kell válaszolnom, vagy abban állást foglalnom, ilyenkor nem kerülhetem el ezt a feladatot. Valamint azt a kötelességet sem, hogy amit tudok, baráti formában tovább adjam. Ezért nem mindig vártam a felkérést, elébe is mentem, hogy ne kelljen újra kezdeni semmit, hogy ne szakadjon meg a múlt, a jelen és a jövő kapcsolata. Persze nemcsak a tudományban fontos ez, hanem az egész magyar kultúrában. SZABADOS GYÖRGY

Tartuffe fekete-fehérben

Fekete lyukkaként tátonganak az ablakok Orgon házában. Nem érezzük be a fényt, és nem engedik kiszabadulni a tekintetét. Fém-hűvösök a falak, a egy hatalmas, megfeszített Krisztus szinte eltorlaszolja a bejáratot — a szereplők szettárt karjai alatt közlekednek. Ahol pedig korábbi előadásokból maradt emlékeink szerint a gazdag polgári szalon bútorainak kellene állniuk, ott most furcsa szoborkert fogad: életnagyságú szentek gyülekeznek mennyezetre függesztett, gipszbeöntött tekintettel.

Ljubimov és Planchon óta nem újdonság persze a komor színekkel festett, legalábbis tragikomikusan játszott Tartuffe. A marosvásárhelyi Harag György szabadkai vendégrendezése azonban — amelyet nemrég Szentendréen láthattunk — egyáltalán nem ismer színek. Fekete-fehér díszlet fekete-fehér ruhák, fés szögből bevett fénynyalábok. A komédia pedig következetesen kiirtva.

Dorine és Orgon közös nagyjelene, Mariane és Valér kettőse például csöppet sem mulatságos; a rendezés a fiatalok életképtelen ostobaságát, sorsjobbító elszántságuk teljes hiányát hangsúlyozza. Amikor Dorine — itt nagydaráb, kétkézi munkához szokott szolgáló — megpróbálja rábírní őrnökét a házadára, egyre indultatosabb ritmusban sűrölja a padló, szavai szinkronba kerülnek mind érteljesebb mozdulataival, s a szöveg afféle munkadallá alakul, amelynek már Mariane sem tud ellenállni. Elkapja az egyik felmosórngyot, Dorine mellé térdel: cseléd is kasszonya néhány pillanatil széles mozdulatokkal, a közös lendülettel megrészegülten dolgoznak. Aztán Mariane hirtelen magához tér, undorodva félreléki a koszos rongyot, pendbehozza a ruháját; ismét az a tétova baba, akire elég ránézni, hogy lássuk, soha nem lesz saját akarata. Harag mély, letelező iróniát képes sürteni színpadi képeibe.

S ez nem utolsó sorban azzal a következetességgel éri el, amellyel ötlettel, effektussal végigviszi, továbbfejleszti a játékban. Az első jelenetben még egyértelműen félelmes-riaszó, tömören kifejező a szentekkel telezsúfolt színpadter, de amikor az elviselhetetlen Pernelle asszony a család valamennyi tagját letérdepelteti egy-egy szobor elé, s az élők tettetett hitbuzgalmukban felveszik a szobrok „átszellemlüt”

Orgon (Pataki László) és Dorine (Karna Margit)

arc kifejezését, akkor kezdetét veszi e sajátos díszletelemnek folyamatos átértékelése. Az előadás során a gipszalakok lassan elvesztik eredeti jelentésüket és funkciójukat, a ház lakói mindinkább nem éppen praktikus berendezési tárgykaként kezelik őket — olykor maga Orgon is szórakozottan nekitánaszokdik Keresztelő Szent Jánosnak —, mások türelmetlenül „büjcsókának” közöttük, aztán egyszerűen szép, szabályos sorba állítva, térelválasztó-elemként szolgálnak tovább. Orgon mögöttük rejtőzik, hogy felesége kérelmeként szolgáljon. Bizonyítottak szerezzen Tartuffe álnokágáról, a mesteri álszent pedig ide, a szentek lába elé hengeredik Elmirával.

A vakhit rekvizitumai végül az utolsó képmen kapják meg a kérelemadóst: a kitrógott kegyelt bosszújától rettegő Orgon és háznapje ernyeden ül körül az egymásbatóit, lepellet hevenyészve leborított szobrokat. Mintha tatarozás elől menekítének házszenkéiket.

Harag Tartuffe-je vitán felül egyéni látásmódra vall, s nagy érénye, hogy látványgy fogalmazza értelmezését. Hozzá kell azonban tennünk, hogy ezt kissé a színész alkotás háttérbe szorításával teszi. Ennek egyik sejtethő oka lehet a Szabadkai Népszínház együttesének kiegyensúlyozatlansága, a szereposztás néhány szembeötűn „yenge pontja”. De ettől eltekintve is bizonyosra vehető az a rendezői szándék, hogy ezáltal erőteljes képi elbeszélésben kapjuk Molière-t, hogy ne a dráma szövege jellemezze a szereplőket, hanem a beállítások. A dialógusok így eligazítanak a cselekményben, ám figuratereztő, helyzetértelmező lehetőségeikről le kell mondaniuk. Színesített Harag egy-egy markáns alakíratot, élesen vésett kicétt vár él. Arok Ferenc bávatagon pszichonátrás Orgonja és Pataki László robusztus, Raszputyin-szerű Tartuffe-fe megfelelinek ennek az igénynek, a többiek viszont meddón lyvekeznak a realista jellemformálást és az expresszívebb játékmódot ötven. Meglehet, ha a színész kultúra egygyesébb lenne, ha Harag saját nevelésű munkatársakkal dolgozna, elképzelése még meggyözőbb eredményre vezetne.

Feltehető, hogy ebben az esetben a befejezés sem hatna „csinálnak”. Mert bizony éppen az a legényesebb, igen eredeti mozzanat marad meg a pusztá ötlet szintjén, amikor Tartuffe és az öt letartóztató rendörhadnagj végül bajtársiasan, a közösen megoldott feladat elégedettségével ötszenevel. Bármily szellemes-igaz, s logikusan is igazolható ez a megoldás, tekintve, hogy az előadás színészí szférájából korábban semmiféle előreljesztés nem érkezett, a váratlan rendezői fordulat nem visszaigazol, hanem megfejtel egy koncepciót.

Harag György és a szabadkaiak vállalkozása mégis színházi esemény, hiszen élő klassziszt keres Molière-ben. MÉSZÁROS TAMÁS